

СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ ТӨПЧҮТТҮНГЕН БИБЛИОТЕКА СИСТЕМАЗЫ
АК-ДАШ СУМУ БИБЛИОТЕКАЗЫ

*Өг – тыва
чоннуң
амыдыралының
үндезини*

Тыва кижинин чурттаар оран-савазы - өг.

Өг. Тыва чуртунга чоруп чораан даштыкы эртемден огну магадап, мынчаар чугаалаан: «Коорге ковей-даа бол, кодурерге чиик, дарый эптей тыртып аар, бускаш чудуреринге будун шактын херээ чок, магалыг-ла кижичурттаар оран-савадыр». Тыва этнографиянын шинчилекчизи Л. П.Потапов оору-биле чугаалажып ора: «Тыва ог дег эптиг, чиик, изигде сериин, соокта чылыг оран-саваны делегейде кым-даа чогаадып шыдаваан чуве-дир» дээни тыва чоннун амыдырал – чуртталгазында бадыткаттынган.

*Өггө кирген улуг-биче
аймак чоннун
Өгбө кижиги чаңчыл сагын,
дөржө чалаар.
Аьштың-чемниң дээжизин
делгей салыр.
Аразында хүндүлөжип
чолукшуурлар.*

Тыва өгнүң төөгүзү (Тоолчургу чугаа)

Огнун ханазын анчы оол Устуу орандан эккелген дижир. Ортаа оран кижилери шаг-шаанда алажы оглерлиг чораан. Ол дээрге баштарын боле шарып каан узун ыяштардан кылган, чадыр хевирлиг, хемчээли оон арай улуг ог. Амгы оглернин ханазын Чуру деп анчы оол Устуу орандан тып эккелген. Чуру кузун салып каан дузактарын кезип коорге, кодан бир дузакты тура соккаш, куйже кире берген бооп-тур. Койгуннун соонче куйже киргеш, каш базып чоруй дуву чок онгарже чуглуп-ла баткан. Куй иштинде бир-ле амытан бар болган. Ол амытан одунгаш, хенертен сиг-саг дээн соонда ужуп унупкен. Кужур Чуру чуу боор ол амытаннын чинге черинден куспактангаш, кады ужуп унгеш, Устуу оранга чедир ушкан. Бир огге турумчуп, ол огнун аыш-чемин чип, ол огнун уруунун соондан адырылбайн чоруп турган. Устуу ораннын кижилери ол оолду корбейн турар бооп-тур. Оолдун хевир дурзузу ол улустун караанга козулбес. Бир-ле катап оол ол огнун уруунун холга сугарын баштактанып апкаш, бербейн барган. Уруг аараан. Лама ном номчуп, хурум кылырга, Чуру саазын дег ужугуп турар апаар бооп тур. Оол улгуурге артында ханадан ыяк туттунгаш, буттарын хере тепкеш чыдыпкан. Оон ол лама мынча диген: «Ол хананы оскелерден адыргаш, оон ол хананы ундурунер». Оолду хана-биле кады алгаш чоруткаш, бир-ле куйже октан соонда, Чуру сииледип-ле баткан. Бир-ле коруп кээрге черде чыдар болган. Топтап коорге баштай кире берген куюннун уду болган. Ол-ла хевээр ог ханазын чуктеп алгаш аалынга эккелген. Оон соонда ол оол ог ыяжы чазаар шевер кижиге болган. Устуу оран улузундан эккелген ог ханазындан тыва огнун хевирин чазап кылган бооп-тур.

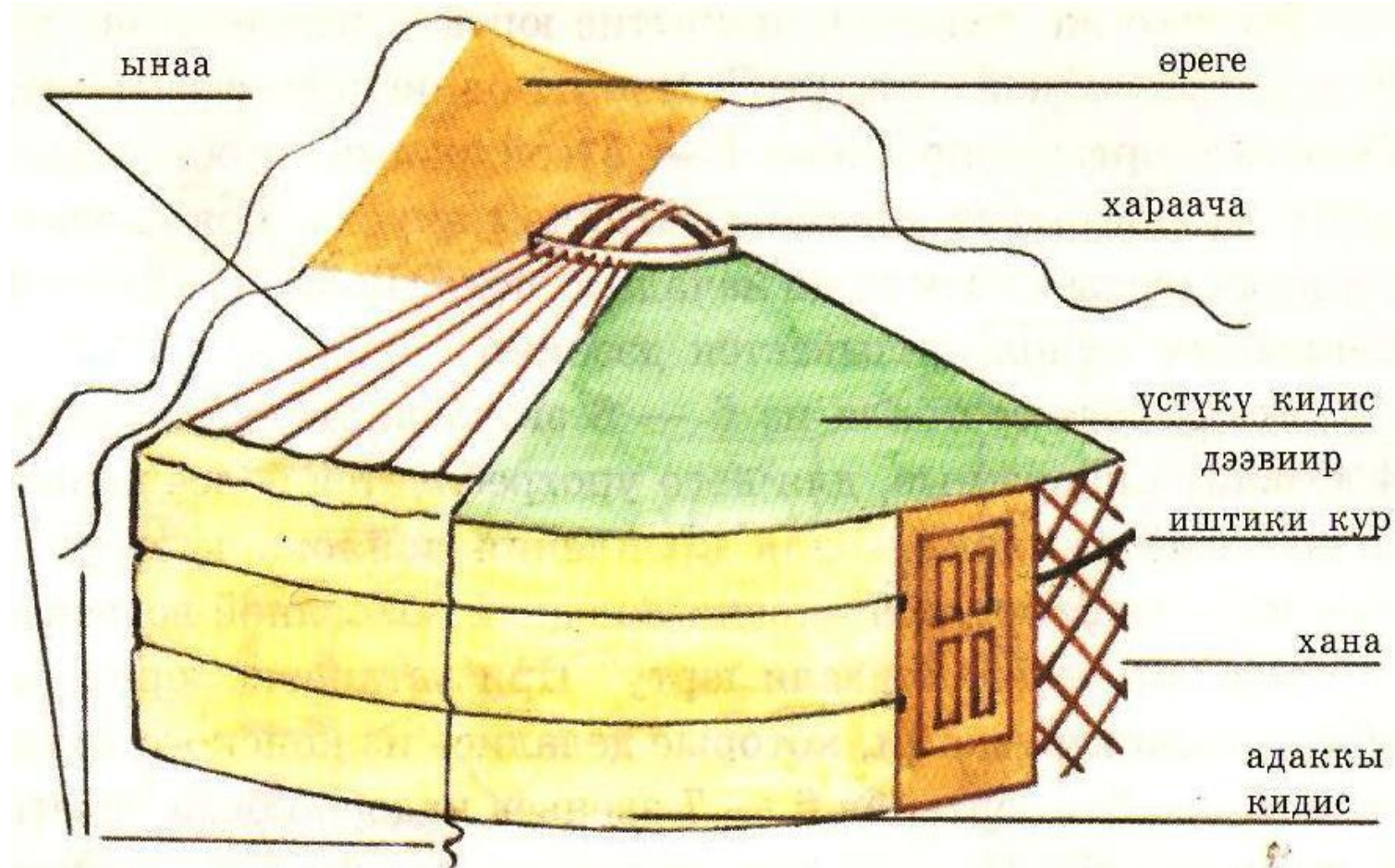

Тыва огнун эт-севи, азы эдилелдери

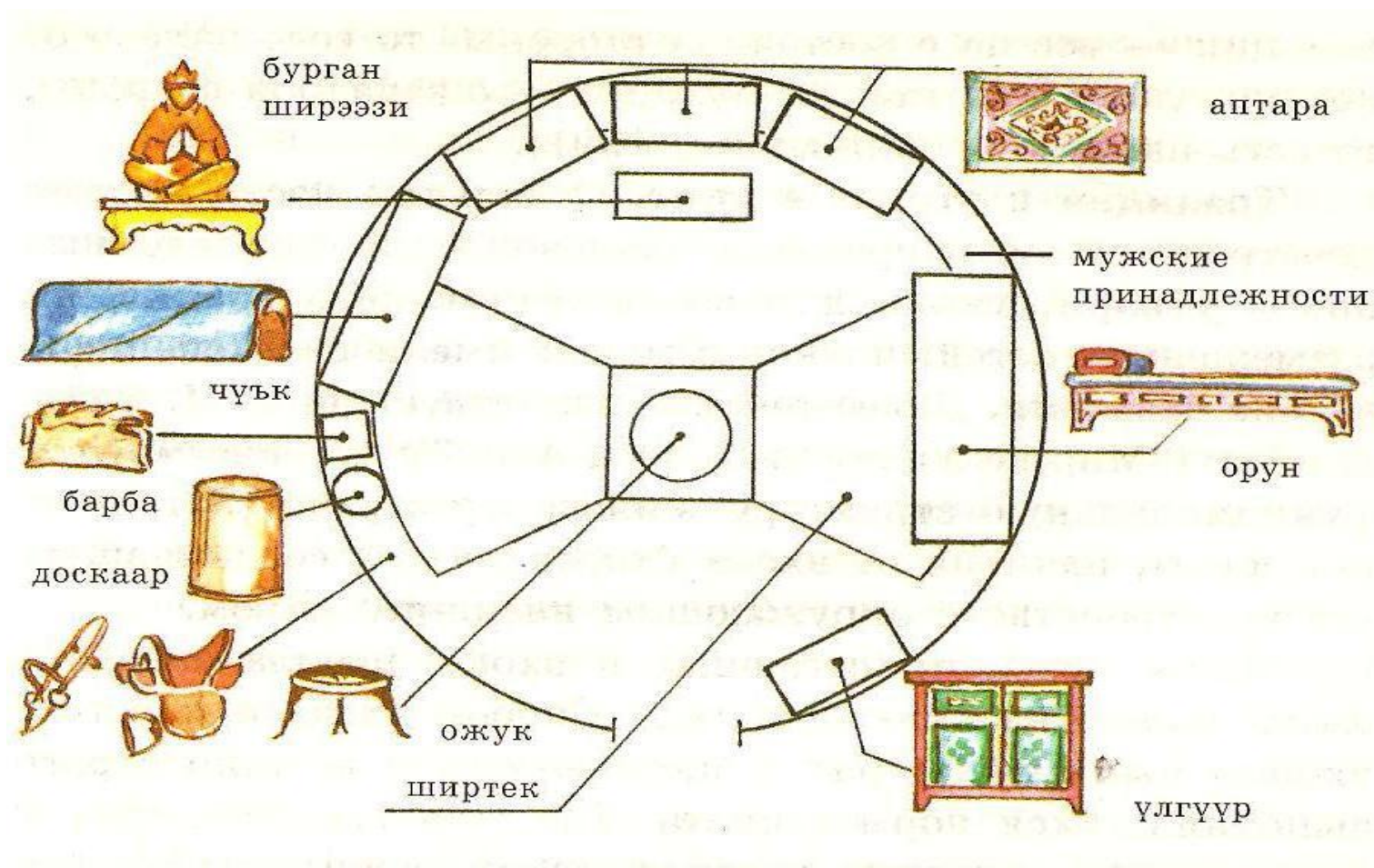
Тыва огнун иштинге эт-сеп, херекселдер салыры мырынай тускай дурумнуг. Ол чурумну 12 чылдыг тыва календарь-биле дууштуруп каан. Ону кысказы-биле тодаргайлаарга мындыг:

1. Дор черге ыяп-ла аптара салыр
2. Аптара кыдыгларынче орун салыр.
3. Орун бажынын дужунга эр улустун олуду, а дужунда огнун кыс ээзи олулар.
4. Аяк-сава, аьш-чем суггар херексел- улгуур.
5. Эжик аксы. Ол душка чорумал кижилер олулар. Кыжын хураган бызаа челелээр.
6. Чыышкын азы чуьк. Адаанда адыр ыяшка аргамчы, кижен, дожак, чуген, чулар, эзер азар.
7. Аьш-чем делгээр чавыс столчугаш – ширээ.
8. Огнун дап дал ортузунда ожук турар.
9. Огун иштинге 3 кол ширтек чадар: дор ширтээ, аай ширтээ, дедир ширтек.

Тыва өгнүң тургузуу

Өг иштининг эт-херекселининг туружу

Өгге олуттуң кол янзылары

- **Баскак** – хүндүлүг, улуг назылыгларның олуду.
- **Сөгедек** – эр, кыс кижилерниң кол олуду.
- **Чөленип олулары.**
- **Дыгдына теп олулары.**

Өгге дис баштап, күдүк базып, будун тутпас. Бээ кижини келининиң орнунга олурбас, орун-дөжээнче чоокшулавас болгаш сыртыынга салаа безин дегзип болбас. Өг иштинге олургаш, кижиге караан хыйыртай көрбес. Карак дээрге кижиниң көрүнчүү дижир.

Кара хоюгнуң сеткили чаагай,

Караа сооктуң сагыжы кара.

Ада төөгүзү – алдын, Ие төөгүзү - мөңгүн

Өг – тыва чоннун төөгүзү,
ооң чарылбас кезээ.

Өгбелеривистиң ыдыктыг
оран-савазы-дыр.

Өгнү амыдырал үндүр кысса-даа,
ол өлбээн, ол дириг.

Амгы үеде өг база катап хүндүткелде.

“Ада өлзе-даа, оглу артар”.

Александр Даржай.

Тыва өглер.

Хөлбегер көк дээрниң адаа –
Көк-көк даглар куржаангылыг
Көрүнчүк дег кылаң хемде
Хөвөң дег ак өглер турар.

Хаяа-биле деңге туруп,
Кара чаштыг тыва кыстар
Инектерин эдирип саап,
Ишкээр хемче ай деп турар.

Сайын санап, ойнап аарым
Чашкы шаамнын чараш хеми,
Чандаңнардан шөйүлген ыш
Сагыжымны чылдып чоруур.

Дириг чорда, чорук көвей:
Орук-суурга чораанымда,
Дистинчипкен тыва өглер
Орлан чүрээм ээлей хонар.

*Көргениңер дээш
четтирдивис!*